

Research Article

The Pattern of Convergence of People and Clergy in the Islamic Republic of Iran via a Grounded Theory Approach

Mohammad Mohammadi¹

Seyyed Mohammad Hossein Hashemian²

Received: 15/08/2021

Accepted: 31/12/2022

Abstract

After the revolution of Iran, the clergy play an important role in reviving and promoting religious education. With the passage of time and changes in the society and some environmental factors, the social place of the clergy has been damaged. This study explains the various aspects of the convergence of people and clergy using the Grounded Theory database method. This research has been carried out through a six semi-structured interviews of elites, a brainstorming session with the presence of eleven experts and university professors, the use of documents and interviews on the issue of the people and the clergy, as well as the use of the speeches of the two imams of the revolution and interviews with different classes of people to obtain the perspective of the society in the causes of people's

1. Student of Baqir al-Olum University, Qom (corresponding author), Iran. adineh1991@gmail.com.

2. Associate Professor, Department of Strategic Management, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. hashemi1401@gmail.com.

* Mohammadi, M., & Hashemian, S. M. H. (1401 AP). The pattern of convergence of people and clergy in the Islamic Republic of Iran with a grounded theory approach. *Journal of Islam and Social Studies*, 8(32), pp. 133-170. DOI: 10.22081/JISS.2022.61638.1839.

● © Author (s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

interaction with the clergy. The data obtained in the form of open coding led to the emergence of 178 abstract concepts in the form of 54 components. Then these components were related to each other in the axial coding process. Finally, by selective coding in five cases, different aspects of convergence of people and clergy have been examined. The theory of data analysis shows that the central category has been defined as the interaction of people and clergy. On the other hand, according to the data, the causes and factors of intervention and foundation, strategies and consequences are explained in detail.

Keywords

Model of convergence, people, clergy, grounded theory, convergence of people and clergy.

مقاله پژوهشی

الگوی همگرایی مردم و روحانیت در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد گراند تئوری

محمد محمدی^۱ سیدمحمدحسین هاشمیان^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

©Author(s).

چکیده

پس از انقلاب اسلامی ایران، روحانیت در احیا و ترویج معارف دینی نقش مهمی دارند. با گذشت زمان و ایجاد تحولات در جامعه و برخی عوامل محیطی، جایگاه اجتماعی روحانیت مورد خدشه واقع شده است. این پژوهش به تبیین ابعاد مختلف همگرایی مردم و روحانیت با استفاده از روش گراند تئوری یا داده بنیاد می پردازد. این تحقیق از شش مصاحبه نیمه ساختاریافته نخبگانی، برگزاری نشست هم اندیشی با حضور یازده نفر از صاحب نظران و اساتید دانشگاه، استفاده از اسناد و مصاحبه های موجود در مسئله مردم و روحانیت و همچنین استفاده از گفتمان امامین انقلاب و مصاحبه با اقشار مختلف مردم جهت دستیابی به دیدگاه جامعه در علل تعامل مردم با روحانیت انجام شده است. داده های به دست آمده در قالب کد گذاری باز، به ظهور ۱۷۸ مفهوم انتزاعی در قالب ۵۴ مؤلفه منجر گردید. سپس این مؤلفه ها در فرایند کد گذاری محوری به یکدیگر مرتبط شدند. در نهایت با کد گذاری انتخابی در ۵ قضیه، ابعاد مختلف مسئله همگرایی مردم و روحانیت بررسی شده اند. بر اساس نظریه داده بنیاد تحلیل داده ها، مبین آن است که مقوله محوری با عنوان تعامل مردم و روحانیت مشخص شده است. از سویی با توجه به داده ها علل و عوامل مداخله گر و زمینه ساز، راهبردها و پیامدها به تفصیل بیان می گردد.

کلیدواژه ها

الگوی همگرایی، مردم، روحانیت، گراند تئوری، همگرایی مردم و روحانیت.

۱. دانشجوی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول).
۲. دانشیار گروه مدیریت راهبردی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.

* محمدی، محمد؛ هاشمیان، سیدمحمدحسین. (۱۴۰۱). الگوی همگرایی مردم و روحانیت در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد گراند تئوری. فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی، ۸(۳۲)، صص ۱۳۳-۱۷۰.

DOI: 10.22081/JISS.2022.61638.1839

مقدمه

روحانیت در نظام جمهوری اسلامی یکی از عناصر مهم به‌شمار می‌آید. روحانیت پیش از انقلاب نقش به‌سزایی در پیروزی انقلاب اسلامی و پیشبرد اهداف حکومت دینی ایفا کرده‌اند. در طول دو قرن اخیر حضور عالمان دین در رهبری و اتاق فکر تحریکات ضد استعماری و ضد بیگانه همانند تحریم تنباکو، ملی‌شدن صنعت نفت و انقلاب اسلامی به‌عنوان مرجع بزرگ در رهبری جریان‌ات اجتماعی مشهود است، در عصر حاضر روحانیت نیز نقش مهمی در پیشبرد راهبردهای انقلاب اسلامی ایران دارد.

روحانیت در انقلاب، همواره در میان جامعه، از نفوذ اجتماعی بالایی برخوردار بوده‌اند. اما میزان نفوذ روحانیت، بر اثر تحولات گوناگون، دست‌خوش تغییراتی شده و در نفوذ اجتماعی آنان اثرگذار بوده است. در سال ۱۳۷۹ از میان شانزده گروه مورد بررسی، روحانیت توانست رتبه دهم اعتماد را به دست آورد (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر طرح‌های ملی، ۱۳۸۰، ص ۸۰). البته در میان همین تعداد گروه، روحانیت رتبه ششم بی‌اعتمادی را کسب کرده است. در تحقیقی دیگر سازمان ملی جوانان ۱۳۸۰، در برابر این پرسش که آیا روحانیت منزلت گذشته خود را همچنان حفظ کرده‌اند؟ ۵۲/۵ درصد پاسخگویان پاسخ‌های کاملاً یا نسبتاً مخالف داده‌اند. همچنین در تحقیقی که در سال ۱۳۸۱ انجام گرفت، از بین هجده گروه، روحانیان رتبه هفتم بی‌اعتمادی و رتبه یازدهم اعتماد را به دست آوردند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر طرح‌های ملی، ۱۳۸۲، ص ۲۶۷).

در تحقیقی که در سال ۱۳۸۶ انجام گرفت، روحانیت رتبه هفتم اعتبار را از میان ده گروه به دست آورد (اداره کل مطالعات دفاعی وزارت دفاع، ۱۳۸۶، ص ۹۸). داده‌های موجود بیان‌گر کاهش نفوذ روحانیت در جامعه می‌باشد. پایین آمدن مرجعیت روحانیون در جامعه پیامدهای بسیاری برای نظام و اهداف آن، در پی خواهد داشت.

۱. هدف غایی و پرسش‌های پژوهش

هدف غایی از انجام این پژوهش رسیدن به الگوی مفهومی همگرایی مردم و روحانیت

مبتنی بر روش داده‌بنیاد می‌باشد، در این راستا پرسش‌هایی در این پژوهش مطرح است که به شرح ذیل می‌باشد:

- الگوی ایجاد همگرایی روحانیت و مردم در جمهوری اسلامی ایران چیست؟
- عناصر تشکیل‌دهنده این الگو (مقوله محوری، شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، راهبردها، پیامدها) چیست؟

۲. روش‌شناسی پژوهش

نظریه داده‌بنیاد، شیوه‌ای از روش‌های تحقیق کیفی می‌باشد که ضمن آن با استفاده از داده‌های به‌دست‌آمده به نظریه‌ای تکوین می‌یابد. نکته بسیار مهم در پژوهش داده‌بنیاد این است که این گونه خلق نظریه (قفسه‌ای و کتابخانه‌ای) نیست بلکه بر اساس داده‌های مشارکت‌کنندگان که فرایند را تجربه کرده‌اند ایجاد شده یا مبتنی بر آنهاست (استراوس و کرین،^۱ ۱۹۹۸م، ص ۷۷). براین اساس، نظریه داده‌بنیاد یک طرح پژوهشی کیفی است که در آن پویشگر نوعی تبیین کلی (یا نظریه) از یک فرایند، اقدام، یا تعامل ارائه می‌دهد که حاصل دیدگاه‌های تعداد زیادی از مشارکت‌کنندگان است (استراوس و کرین، ۱۹۹۸م، ص ۷۹). استفاده از روش داده‌بنیاد در پژوهش فعلی با توجه به فقدان الگوی مدوونی در جهت همگرایی مردم و روحانیت صورت گرفته است.

۳. ادبیات مفهومی

برای درک روشن از پژوهش لازم می‌آید مفاهیم محوری همگرایی مردم و روحانیت مورد مذاقه قرار گیرد، در این بخش به مفاهیمی که به ما در پژوهش کمک می‌کند، مورد بحث واقع می‌شود.

۳-۱. روحانیت

روحانی عنوانی است که بی‌ارتباط با رسالت و اهداف و تفکر و خط و مشی فرد

1. Strauss and Corbin.

نیست. استفاده در این عنوان، همسو با معنای لغوی آن، پرهیز از دنیاگرایی و اشتیاق به امور معنوی و روحانی در زندگی فردی و اجتماعی شخص دارنده آن، جزء مختصات ذاتی فرد قلمداد می‌شود که در صورت از میان رفتن این خصیصه در یک شخص روحانی، در عمل فرد مزبور از مسئولیت مقتضی اطلاق این عنوان خلع می‌شود (غلامی، ۱۳۷۹، ص ۵۶).

نام‌هایی که روحانیت در جامعه به آن شهرت دارند و با آن مورد خطاب واقع می‌شوند عبارتند از: حوزویان، عمامه‌ای‌ها، آخوندها، ملاها، طلاب، مبلغان دینی، مراجع، ائمه جماعات، ائمه جمعه، شیخ، مدرسین، علما، فضلا، عالمان دین، فقیهان، راویان حدیث، آیت الله، حجت الاسلام، ثقة الاسلام، ملامباشی، روحانی و در مفهوم منفی آن، روحانی نمایان و ... (عیسی‌نیا، ۱۳۸۸، ص ۲۷).

۲-۳. نفوذ اجتماعی

تعریف نفوذ اجتماعی و روشن کردن ابعاد و زوایای آن کمک شایانی به فهم همگرایی مردم و روحانیت می‌نماید و معنی نفوذ اجتماعی روحانیت در جامعه را واضح می‌کند. با توجه به آثار موجود مرتبط با روحانیت، مفاهیم مختلفی مانند قدرت معنوی، قدرت نفوذ، نفوذ اجتماعی و اقتدار را در یک معنای واحدی به کار برده‌اند. همچنین ابهام واژه فقط در نویسنده‌های این موضوع نمی‌باشد، بلکه متخصصان رشته‌هایی که از این مفهوم بهره می‌جویند، در فهم دقیق این مفهوم به مشکل برخوردده و مناقشات زیادی در این مفهوم وجود دارد.

نفوذ اجتماعی دارای انواع مختلفی می‌باشد که سه نوع مهم آن همنوایی، متابعت و اطاعت از مراجع قدرت می‌باشد. همنوایی، عبارتند از تغییر در رفتارها یا باورهای فرد در نتیجه فشار غیرمستقیم افراد گروه یا جامعه. متابعت، تغییری است که در رفتار فرد به وسیله درخواست مستقیم دیگران ایجاد می‌شود. اطاعت از مرجع قدرت نیز، نوعی نفوذ اجتماعی است که در آن، فرد از دستورهای دیگران اطاعت می‌کند (سالاری‌فرو و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۳۱۷).

نفوذ اجتماعی در روان‌شناسی اجتماعی با عنوان فشار گروه بر افراد و مراحل شکل‌گیری هنجارهای اجتماعی و پیوستگی افراد با این هنجارها بیان می‌شد. تا آن‌که مورتون دوچ^۱ انواع نفوذ اجتماعی را به هنجاری و اطلاعاتی تقسیم کردند. نفوذ هنجاری به نظر او، نفوذ از جهت تطابق با خواسته‌ها و انتظارات اطرافیان است و نفوذ اطلاعاتی، نفوذ برای دریافت و پذیرش اطلاعات، به‌عنوان سندی برای واقعیت می‌باشد (دوچ، ۱۹۹۵م، ص ۱۵۲).

معنای نفوذ اجتماعی روحانیت در این مقاله با توجه به یافته‌های پژوهش به معنای متفاوتی بیان شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

بر اساس روش گراند تئوری یافته‌های پژوهش در سه سطح کدگذاری باز، محوری و انتخابی شکل یافته است.

۴-۱. یافته‌های کدگذاری باز

در این مرحله داده‌های حاصل از ۶ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با نخبگان و مسئولین مرتبط با این امر، برگزاری نشست هم‌اندیشی با حضور ۱۱ نفر از صاحب‌نظران و اساتید دانشگاه، استفاده از اسناد و مصاحبه‌های موجود در مسئله مردم و روحانیت و همچنین استفاده از گفتمان امامین انقلاب و مصاحبه با اқشار مختلف مردم جهت دستیابی به دیدگاه جامعه در علل واگرایی و یا همگرایی مردم با روحانیت انجام شده است. داده‌های به‌دست‌آمده در قالب کدگذاری باز، منجر به ظهور ۱۷۸ مفهوم انتزاعی در قالب ۵۴ مؤلفه گردید. به‌عنوان نمونه تعدادی از مفاهیم به دست‌آمده، در جدول ذیل بیان می‌شود.

1. Morton Duch.

مفاهیم	جملات کلیدی
لزوم احیای هویت دینی	اگر ۵۰ سال پیش را در نظر بگیریم کسی که کت شلوار داشته باشد توی چشم بوده است و غریبه است در چشم مردمی که دستار می‌بستند. این یعنی روحانیت نتوانسته است که بسترهای تاریخی هزارساله خودش را در اینجا احیا کند، یعنی نتوانسته است برای مردم لباس ایرانی - اسلامی طراحی کند و... که با روحانیت تفاوت داشته باشد.
عقب ماندن روحانیت از چرخه تحول	زندگی مدرن به‌طور طبیعی این اتفاق را رقم زده است و خود روحانیت پایه‌های جامعه حرکت نکرده است و خودش را برای شرایط جدید بازسازی نکرده است و در ریل قدیم خودش قدم برمی‌دارد.
تربیت شبکه‌ای و هدفمند	نکته دیگر این است که ما باید از بین مردم باید برای خودمان یار پیدا کنیم و تربیتمان خنثی نباشد و طوری تربیت کنیم که بازوی ما قرار گیرد.
شناسایی نیازهای به‌روز مردم	پس اگر بخواهیم تعامل بین روحانیت و مردم ایجاد شود باید طبق تحولات نیازهای مردم را شناسایی کنیم و خودش را با آن انطباق داد و بعد سمت و سو دهد.

در این مرحله مفاهیم در قالب مؤلفه‌های کلی دسته‌بندی شده‌اند، برای مثال نمونه‌هایی بیان می‌شود.

شناسه	مفاهیم	مؤلفه‌ها
۱۳۴-۱۰۰	مرجعیت اجتماعی شاخص همگرایی؛ انجام وظیفه روحانیت	الگوی اخلاقی
۱۷۴-۱۶۷-۸۳	اشتغال روحانیت و کم شدن ارتباط؛ عدم ارتباط روحانیت با مردم؛ عدم انجام رسالت اصلی	کاهش ارتباط
۷-۶-۸۷-۸۴	عدم سواد رسانه طلاب؛ بخشی‌نگری دین - عدم	رشد تک‌بعدی

مؤلفه‌ها	مفاهیم	شناسه
	درک روحانیت از فرصت؛ خو گرفتن روحانیت با تمدن غربی	
ارتباط مؤثر	ارتباط مستقیم خنثی کننده واگرایی؛ ارتباط زمینه فهم نیاز؛ ارتباط رودررو؛ ارتباط مستمر؛ نیاز به دانش مواجهه	۶۱-۱۲۸-۶۶-۱۹
آینده پژوهی	شناسایی تحولات؛ آینده پژوهی تحولات و نیازهای مردم؛ آماده سازی حوزه برای آینده	۵۷-۶۰-۶۸-

۲-۴. یافته‌های مرحله کدگذاری محوری

در این مرحله، فرایند مشخص شدن ابعاد مقوله‌ها انجام شده و همچنین مقوله «تعامل مردم و روحانیت» با توجه به فراوانی تکرار و نقش محوری در داده‌ها به عنوان مقوله محوری انتخاب گردیده است. دیگر مقوله‌ها پس از تعدیل و اصلاح در چهارچوب طرح نظام‌مند به شرح ذیل می‌باشند:

مؤلفه‌ها	مقوله‌ها	مقوله محوری
کاهش ارتباط	عوامل مؤثر در تعامل مردم و روحانیت	تعامل مردم و روحانیت
رشد تک‌بعدی		
عوامل همگرایی		
سبک زندگی		
اخلاق محوری		
عدم وجود راهبرهای کلی در تعامل		
مادی گرایی		
ضعف تولید تمدن‌سازی اسلامی		

مقاله محوری	مقاله‌ها	مؤلفه‌ها	
		مدرنیزه شدن حوزه	
		کنش‌های روحانیت در لایه قدرت	
		عوامل محیطی	
		کاهش بستر ارتباط در انقلاب اسلامی	
		عوامل فرهنگی اجتماعی همگرایی	
		مدیریت افکار جامعه توسط رسانه‌ها	
		عدم پاسخگویی به نیازهای جامعه	
		رشد تمدن غرب	
		کنش سیاسی حوزه و حکومت	
		ارتباط مشکلات حکومت با روحانیت	
		پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی بافت و زمینه تعامل رتال جامع علوم انسانی	عوامل سلب مقبولیت و مرجعیت
			عوامل ایجاد مقبولیت و مرجعیت
			پیامد تغییر
			زمینه‌های تغییر
			فردگرایی
			عقلانیت ابزاری
			پیامدهای ضعف نظام آموزش
	ضرورت تدوین نظام آموزش		
	عوامل مؤثر در انتخاب راهبردها		جبهه فراگیر علیه روحانیت
			تخریب روحانیت
			جامعه رسانه‌ای

مقوله محوری	مقوله‌ها	مؤلفه‌ها
		حمله رسانه‌ای
		تأثیرات بینشی و ارزشی
		نقش نفوذ در لایه میانی روحانیت
		بازنمایی از تعامل مردم و روحانیت
	راهبردهای تعامل مردم و روحانیت	کارآمدی
		شبکه ارتباطی
		اخلاق‌مداری
		ارتباط مؤثر
		نهادگرایی روحانیت
		تحول و نوآوری
		تبیین کارویژه‌های روحانیت
		بازسازی ارتباط
		تبیین رسالت و منزلت روحانیت
		آینده‌پژوهی
		مسئله‌محوری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
		توانمندسازی روحانیت
	پیامدهای همگرایی	حضور و ایفای نقش
		نگهبان انقلاب
		همدلی مردم و روحانیت
		بسترسازی
اقامه دین		
تنوع و جذابیت شاعر دینی		

۳-۴. یافته‌های مرحله کدگذاری انتخابی

در این مرحله تلاش می‌شود به وسیله یکپارچه‌سازی مؤلفه‌ها و ارتباط آنها با مقوله‌ها و با تبیین ابعاد و اتصال بین مقوله‌ها، در راستای دستیابی به مدل پیش رویم.

۱-۳-۴. مقوله محوری

تعامل مردم و روحانیت یکی از مقوله‌های پرتکرار و محوری در همگرایی مردم و روحانیت است، از این رو می‌توان از زوایای مختلف آن را مورد بررسی قرار داد.

مقوله‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	مفاهیم
مقوله محوری (تعامل مردم و روحانیت)	تعامل منزلتی	جایگاه اجتماعی	سنجه‌های ارتباط مردم و روحانیت
	تعامل اخلاقی	الگوی اخلاقی	مرجعیت اجتماعی شاخص همگرایی؛ انجام وظیفه روحانیت
	تعامل منجر به کنش	مرجعیت کنشی	لزوم تغییر سنجه‌های دین‌داری؛ سنج‌های عمیق ارتباط؛ مرجعیت فکری، فرهنگی، سیاسی مردم و روحانیت

۱-۳-۴. تعامل منزلتی

برخی پیوند بین مردم و روحانیت را به‌عنوان یک نظام استاد و شاگردی، مرید و مرادی می‌دانند. بدین صورت هرگاه این رابطه شکل گیرد تعامل خوبی برقرار شده و الا این نوع ارتباط را ناموفق در نظر می‌گیرند.

۲-۳-۴. تعامل اخلاقی

گاهی ریشه منزلت اجتماعی از خلق و خو و منش روحانیت سرچشمه می‌گیرد. این

نوع تعامل در میان علمای سلف جریان داشته است. در نگاه مردم این نوع تعامل از جایگاه ویژه‌ای در زمینه همگرایی جامعه و روحانیت برخوردار است.

۳-۳-۴. تعامل منجر به کنش اجتماعی

برخی افراد منظور از تعامل مردم و روحانیت را میزان اثرگذاری آنها در کنش و هنجارسازی در جامعه می‌دانند.

مجموع ابعاد ذکرشده را می‌توان ادامه مفهوم تعامل مردم و روحانیت دانست و برای هر بعد، علل، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدهای آن را مورد بررسی قرار داد.

۳-۳-۴. شرایط علی

در روش گراند تئوری، شرایط علی به عوامل و یا رویدادهایی اشاره دارد که به شکل‌گیری پدیده یا مقوله محوری منجر می‌شود (کرسول،^۱ ۱۳۹۱، ص ۸۸). بر اساس داده‌های حاصل از این پژوهش، عواملی که به همگرایی و یا واگرایی تعامل مردم و روحانیت منجر می‌گردد، در پنج سطح فردی، درون‌سازمانی، ساختاری، فرهنگی اجتماعی و سیاسی تقسیم شده که به برخی از آنها در جدول ذیل اشاره می‌گردد:

مقوله‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	مفاهیم
شرایط علی	فردی	کاهش ارتباط	اشتغال روحانیت و کم‌شدن ارتباط؛ عدم ارتباط روحانیت با مردم؛ عدم انجام رسالت اصلی
		رشد تک‌بعدی	عدم سواد رسانه طلاب؛ بخشی‌نگری دین؛ عدم درک روحانیت از فرصت؛ خوگرفتن روحانیت با تمدن غربی

1. Cresol.

مقاله‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	مفاهیم
		کاهش کنش اخلاقی	عدم برخورد اخلاق محور با جامعه؛ یکسان نبودن حرف و عمل؛ شئون ساختگی عامل واگرایی؛ شکست اسلام در صورت مهذب نبودن روحانیت؛ تأثیر تغییرات ایجاد شده توسط مدرنیته در اخلاق طلاب؛ لزوم اصلاح قلب
		مادی گرایی	روحانیت رانتهی؛ سازمان واره کردن نهاد حوزه؛ تجمل گرایی نهاد حوزه
	درون سازمانی	ضعف تولید تمدن سازی اسلامی	مسئولیت پذیری تولید ادبیات؛ عدم تقویت حوزه علم و معرفت؛ عدم تولید مبنای معرفتی و اکتفا بر کنش اخلاقی
		مدرنیزه شدن حوزه	تأثیر حوزه از نظام آموزش غربی؛ حل مسائل تربیتی و ارتباط با ادبیات علوم انسانی غربی
	ساختاری	کنش های روحانیت در لایه قدرت	قدرت عامل منزلت ساز؛ باز تولید بدل های روحانیت عامل سلب منزلت؛ عدم شایسته سالاری توسط روحانیت در لایه حکومت
		عوامل محیطی	فاصله گرفتن از مردم عامل واگرایی؛ کاهش ارتباط طلاب با بدنه مردم؛ عدم ارتباط نخبگان با مردم

مقاله‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	مفاهیم
	فرهنگی اجتماعی	عوامل فرهنگی اجتماعی همگرایی	جنگ، عامل معنوی شدن جامعه؛ مورد توجه قرار گرفتن روحانیت در عصر حاضر؛ پایین آمدن سطح دین‌داری مردم
		مدیریت افکار جامعه توسط دشمن	تصور نادرست نسبت به روحانیت؛ فاصله اقتصادی قشری از روحانیت
		عدم پاسخگویی به نیازهای جامعه	بهبود ارتباط نیازمند برطرف کردن نیاز زمانه؛ تقابل با نیاز روز عامل واگرایی؛ عقب‌بودن از نیاز روز؛ ثبات ارتباط نقطه انحراف
		رشد تمدن غرب	عقب‌ماندگی تمدن؛ نهاد علم دین در جدال تمدنی با نهاد علم سکولار؛ همنوایی با هویت غربی
عوامل سیاسی	کنش سیاسی حوزه	ظرفیت حاکمیت برای تولید منزلت؛ وارونگی از نهاد مدنی به سازمان سیاسی؛ سیاست‌زدگی؛ عدم رویکرد انتقادی روحانیت به حکومت؛ ورود روحانیت در عرصه سیاسی	
	ارتباط مشکلات حکومت با روحانیت	منتسب‌نمودن روحانیت به حاکمیت؛ مقایسه روحانیت ایران با کشورهای شیعه؛ تصور اشتباه ارتباط مشکلات با روحانیت؛ حضور در عرصه حاکمیتی؛ ارتباط مشکلات موجود با روحانیت؛ عدم ظلم‌ستیزی طلاب نسبت به حکومت	

۴-۳-۲-۱. **عوامل فردی:** از جمله عواملی که در تعامل مردم و روحانیت تأثیر گذار است جنبه فردی روحانیت می باشد که در همگرایی و یا واگرایی با مردم تأثیر به سزایی دارد. از جمله این موارد می توان به ابعاد ذیل اشاره نمود:

۴-۳-۲-۱. **کاهش ارتباط:** با توجه به داده های، بعضی روحانیون نخبه که فضای قبل از انقلاب را درک کرده اند، قائل اند: پیش از انقلاب ارتباط مردم و روحانیت در جامعه ایران دارای انسجام بیشتری بود، اما پس از انقلاب میزان ارتباط با جامعه کاهش یافته و نوع ارتباط مردم با روحانیت متأثر از ورود مدرنیته و همچنین اشتغال روحانیت در امور متفاوت گردیده است.

۴-۳-۲-۲. **رشد تک بعدی:** با توجه به رویکرد صرفاً آموزشی حوزه های علمیه، شاهد بخشی نگرگی طلاب در امور دینی و عدم همراهی با تحولات جامعه هستیم. این امر بر نوع تعامل مردم با روحانیت تأثیر به سزایی دارد و باعث ناهمگونی ادبیات تعاملی میان طلاب و عموم جامعه می شود.

۴-۳-۲-۳. **سبک زندگی:** از جمله عوامل اثر گذار در تعامل مردم و روحانیت، نوع سبک زندگی طلاب علوم دینی است. رهبر انقلاب در رابطه با سبک زندگی طلبه ها می فرماید: «مسئله ساده زیستی، مسئله اعراض از زخارف دنیا را بایستی در حوزه های علمیه جدی گرفت. این طور نباشد که طلبه به خاطر خانه اش - که دو خیابان تا محل درس فاصله دارد - به فکر ماشین شخصی بیفتد. ماشین چیست؟ از اول، بنای کار طلبگی بر عسرت و بی اعتنائی به زخارف دنیوی بود؛ اما حالا بی درنگ به فکر بیفتیم که یک ماشین شخصی و یک خانه کذایی داشته باشیم. البته باید حداقل معیشتی وجود داشته باشد؛ طوری که انسان ذهنش مشغول آن چیزها نباشد و بتواند درسش را راحت بخواند و کار الزم و مورد توقع را انجام بدهد؛ اما این طور نباشد که طلبگی هم به چیزی مثل بقیه کارهای دیگری که بعضی می کنند - دنبال تجملات و دنبال زخارف و امثال اینها رفتن، تبدیل شود. این عیب خیلی بزرگی است که باید به شدت از آن جلوگیری شود (خامنه ای، ۱۳۹۳/۰۶/۱۵، ص ۹۴). امام خمینی علیه السلام می فرماید: «اگر خدای نخواست، مردم بینند که آقایان

وضع خودشان را تغییر داده‌اند، عمارت درست کرده‌اند و رفت و آمدهایشان مناسب شأن روحانیت نیست، و آن چیزی را که نسبت به روحانیت در دلشان بوده است از دست بدهند، ازدست‌دادن آن همان و از بین رفتن اسلام و جمهوری اسلامی همان» (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۱۹، ص ۳۱۷).

۴-۳-۲-۱-۴. **کاهش کنش اخلاقی:** یکی از دلایل جذب مردم به جامعه روحانیت از قدیم الایام نوع برخورد اخلاقی عالمان دین بوده و این عامل جاذبه مضاعفی برای روحانیت در جامعه بوده است. در صورتی که اخلاق فردی روحانیت از ظرافت خاصی برخوردار نباشد، و یکسان نبودن حرف و عمل آنها، واگرایی و دوری مردم از قشر روحانیت را در پی دارد. قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این طور می‌فرماید: «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ»؛ اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند (آل عمران، ۱۵۹).

لذا از نظر مردم برخی رفتارهای روحانیت و شئون ساختگی که آنان برای خود در نظر می‌گیرند و عدم برخورد اخلاق محور روحانیت با جامعه، باعث واگرایی می‌گردد.

۴-۳-۲-۵-۱-۴. **بسترهای فردی همگرایی:** خدمات اجتماعی علمای قدیم برای مردم و حضور همه‌جانبه آنان در متن جامعه تأثیر شگرفی در رابطه با مردم داشته‌اند. رهبر معظم انقلاب در این راستا این طور می‌فرماید: «منزلت روحانیت به‌خاطر حضور همه‌جانبه عالمان دین و روحانیون بود که از بزرگشان، از کوچکشان، پیرمردشان، جوانشان، ملای فقیه سالخورده‌شان، واعظ گوینده پرحرارت نورسشان، چون وارد شدند. همیشه علمای ما برای مردم کار و تلاش می‌کردند، زحمت می‌کشیدند، فقرا را پاسداری می‌کردند، به آن‌ها رسیدگی می‌کردند؛ دأب و روش علما این بود» (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۶/۱۵، ص ۱۴۸).

روحیه فساد ستیزی و مسئولیت‌پذیری طلاب در قبال مشکلات مردم عامل مهمی در همگرایی آنها با مردم به‌شمار می‌آید.

۴-۳-۲-۲-۴. **عوامل درون‌سازمانی:** داده‌های مبتنی بر عوامل درون‌سازمانی حوزه‌های علمیه که مرتبط با همگرایی و یا واگرایی جامعه و روحانیت می‌باشد، در

مصاحبه‌ها و اسناد جمع‌آوری شده، به شرح ذیل می‌باشد:

۴-۳-۲-۱. **نبود راهبردهای کلی در تعامل:** یکی از عواملی که صاحب‌نظران به آن اشاره کرده‌اند، مسئله نبودن تعامل مردم و روحانیت در نگاه مسئولان حوزه‌های علمیه می‌باشد و همچنین تدوین نکردن نظریه مدون در جهت رسالت طلاب حوزه علمیه، باعث سرگردانی طلاب علوم دینی گشته است؛ از این رو کارویژه‌هایی که در سیاست‌های کلی نظام حوزه برای طلاب تعریف شده، متناسب با نیاز جامعه نیست و همین امر یکی از عوامل واگرایی میان مردم و روحانیت می‌باشد.

۴-۳-۲-۲. **مادی‌گرایی:** تغییرات ماهیتی حوزه پس از انقلاب و سازمان‌واره شدن این نهاد، از انجام رسالت‌های اصلی و حریت حوزه علمیه جلوگیری کرده است. به دلیل وابستگی مالی سازمان حوزه به بودجه دولتی در نوع سیاستگذاری و کنش اجتماعی محدود شده و در بزنگاه‌ها و بحران‌های جامعه، که مردم توقع واکنش جدی از حوزه علمیه را دارند با توجیحات و مصلحت‌سنجی‌هایی مواجه می‌شوند.

همین‌طور می‌توان به ساختمان‌های مجلل که مرتبط با حوزه‌های علمیه است، اشاره نمود. این امر در نگاه افشار مختلف جامعه به روحانیت، اثر سوء داشته و باعث واگرایی میان روحانیت و جامعه می‌گردد.

۴-۳-۲-۳. **ضعف در تولید تمدن‌سازی اسلامی:** حوزه علمیه تنها نهاد متولی دین در کشور شناخته شده و وظیفه تأمین ادبیات دینی برای عموم جامعه را به دوش می‌کشد. با رشد روند تغییر در جامعه، و حاکمیت فرهنگ مدرنیته، فقدان ادبیات دینی در مسائل روزمره مردم، محسوس است و این امر زمینه تعامل مردم و روحانیت را کاهش داده است.

۴-۳-۲-۴. **مدرنیزه شدن حوزه:** متأسفانه هژمونی علوم انسانی غرب، حوزه را فراگرفته و نظام آموزشی و تربیتی حوزه متأثر از تغییرات علم مدرن شده و از حقیقت معنوی و ریشه‌های اصیل دینی خود غافل است. از طرفی ارتباط جدید مردم و روحانیت با ادبیات علوم انسانی جدید تعریف می‌شود و حل مسئله و ورود به مسائل جدید با

شیوه‌های مرسوم در علوم انسانی جدید صورت می‌پذیرد که این امر باعث دورشدن از ادبیات دینی می‌گردد.

۳-۲-۳-۴. **عوامل ساختاری:** در میان داده‌های جمع‌آوری شده به عوامل واگرایی و همگرایی مردم و روحانیت که در ساختارهای حکومتی در جامعه ریشه دارد، اشاره می‌شود که به اختصار به آنها می‌پردازیم:

۳-۲-۳-۴. **کنش‌های روحانیت در لایه قدرت:** از منظر برخی مصاحبه‌شوندگانی که در حوزه جامعه‌شناسی تخصص داشته‌اند، همیشه قدرت در منظر مردم جامعه محترم است، اگرچه مقدس نباشد؛ از این رو از منظر برخی جامعه‌شناسان منزلت روحانیت در جامعه به دلیل اتصال آنها به قدرت و یکی از عوامل همگرایی میان مردم و روحانیت می‌باشد.

از سویی اتصال روحانیت به لایه قدرت یکی از عوامل واگرایی به شمار می‌آید. این واگرایی به نوع کنش آنان در مسئولیت‌هایی که در نظام جمهوری اسلامی دارند بر می‌گردد. برخی روحانیت در جایگاهی که قرار می‌گیرند اطرافیان و خانواده خود را وارد نظام اداری و حکومتی کرده و با عدم رعایت خطوط حاکمیت، باعث ایجاد نگاه منفی افراد به روحانیت در لایه قدرت می‌گردند.

۳-۲-۳-۴. **عوامل محیطی:** پس از انقلاب اسلامی حضور روحانیت در عرصه سیاست و حاکمیت افزایش یافت و کارویژه‌های روحانیت در بستر سازمان‌ها و نهادهای حاکمیتی بازتعریف شد، لذا شاهد حضور نخبگان حوزوی در عرصه‌های حاکمیتی و به تبع کاهش حضور در بسترهای تعاملی بین مردم و روحانیت بوده‌ایم. از سویی ساختارهای موجود در جامعه محیط‌های ارتباطی مردم و روحانیت را محدود کرده است.

۳-۲-۳-۴. **تغییر بستر ارتباط در انقلاب اسلامی:** فرد در نظام اجتماعی موقعیت‌های گوناگونی اشغال می‌کند و متناسب با آن‌ها، فرصت یک‌سلسله روابط با سایر افراد، در موقعیت‌های دیگر را می‌یابد (دوورژه،^۱ ۱۳۶۹، ص ۱۲۶) برخی مبلغان که مورد

1. Duverger.

مصاحبه قرار گرفتند، قائل اند: برخی بسترهای ارتباطی روحانیت با مردم از قبیل ازدواج، اصلاح ذات البین، مشاوره و... پیش از انقلاب به صورت ویژه‌ای برای روحانیت فراهم بود و اثر روحانیت در جامعه محسوب می‌شد، اما با ایجاد انقلاب اسلامی این بسترها دستخوش تغییرات جدی قرار گرفت، بدین جهت می‌توان گفت این چنین عوامل ساختاری، نقش مؤثری در میزان تعامل مردم و روحانیت ایفا کرده است.

۴-۳-۲-۴. **عوامل فرهنگی اجتماعی:** در میان عوامل واگرایی و همگرایی مردم روحانیت برخی عوامل ریشه در پدیده‌های فرهنگی اجتماعی در جامعه دارند که به شرح ذیل می‌باشند:

۴-۳-۲-۱. **عوامل فرهنگی اجتماعی همگرایی:** بعضی اتفاقات در جامعه ایران موجب همگرایی میان مردم و روحانیت گردیده است. از جمله آنها می‌توان به هشت سال دفاع مقدس اشاره کرد. از منظر افراد مورد مصاحبه، عامل جنگ موجب افزایش معنویت در جامعه می‌شود، از همین روی در جامعه ایران با رخداد جنگ، موج معنویت فراگیر می‌شود و باعث ایجاد رابطه نزدیک‌تر مردم جامعه با روحانیت که عامل معنویت فرست در جامعه قرار داشتند، گردید. از طرفی با رشد دین‌داری در جامعه قشر روحانیت، بیشتر در معرض درخواست‌های مردم قرار گرفته و به نوعی همگرایی مردم و روحانیت را در اوایل انقلاب شاهد بودیم. به اذعان برخی از افراد جامعه با گذشت زمان و جنگ فرهنگی که علیه دین و فرهنگ مردم ایران انجام شده، سطح دین‌داری مردم کاهش یافته و همین عامل هم باعث واگرایی میان مردم و روحانیت گشته است.

۴-۳-۲-۲. **مدیریت افکار جامعه توسط رسانه‌ها:** یکی از اهداف اصلی دشمنان از میان‌بردن جایگاه و منزلت روحانیت در افکار مردم جامعه می‌باشد. نمونه آن را می‌توان در میزان شبکه‌های ماهواره‌ای معاند و انسجام محتوایی آنها در مباحثی که باعث تخریب چهره روحانیت، مشاهده نمود. این نوع فعالیت‌ها می‌تواند دست‌مایه‌های خوبی برای مدیریت افکار جامعه بر ضد روحانیت در کشور ایران باشد.

۴-۳-۲-۳. **عدم پاسخگویی به نیازهای فرهنگی جامعه:** از نظر برخی مصاحبه‌شوندگان، علت واگرایی مردم و روحانیت، حضور بدیل‌های فرهنگی در مقابل

روحانیت و عدم پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه توسط نهاد حوزه می‌باشد. از این روی فهم صحیح نیازهای جامعه، به مرجعیت نهادهای پاسخگو می‌انجامد؛ از این رو می‌توان بهبود تعامل و همگرایی مردم روحانیت را معلول برطرف نمودن نیازهای جامعه دانست.

۴-۳-۲-۴. **رشد تمدن غرب:** رشد تمدن غرب و فراگیری ادبیات مدرنیته، فرهنگ اکثر جوامع را متأثر از خود قرار داده است؛ لذا باتوجه‌به وجود جبهه فراگیر مقابل روحانیت یکی از رقبای اصلی آنان تمدن غربی به‌شمار می‌آید. همراه‌نبودن روحانیت با روند تغییرات و متأثرشدن از آن، باعث تأثیر جامعه و حتی خود حوزه از تغییرات علم مدرن است. از سویی گاه روحانیت حل مسائل مرتبط با جامعه از طریق ادبیات علوم‌انسانی غربی محقق می‌نمایند. این نوع عوامل فرهنگی اجتماعی، زمینه ارتباط مردم و روحانیت را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

۴-۳-۲-۵. **عوامل سیاسی:** با توجه روی کار آمدن حکومت دینی، اکثر مسائل دینی جامعه رویکرد سیاسی به خود گرفته است؛ از این رو می‌توان عوامل همگرایی و یا واگرایی را که در سیاست ریشه دارد، در داده‌های به‌دست‌آمده بررسی کرد.

۴-۳-۲-۱. **کنش سیاسی حوزه و روحانیت:** یکی از عواملی که می‌توان به‌عنوان واگرایی مردم و روحانیت به آن اشاره کرد، وارونگی حوزه از نهاد مدنی به سازمان سیاسی می‌باشد؛ از این روی کنش‌های سیاسی حوزه به دلیل وابستگی بودجه‌ای، دستخوش ملاحظات و تغییرات عمده‌ای می‌گردد. این کلان سیاست به تدریج در برخورد افراد روحانیت با مشکلات جامعه و کاستی‌های لایه حاکمیت اشراب شده است؛ همچنین با ورود روحانیت به عرصه سیاست به‌نوعی با سیاست‌زدگی و عدم رویکرد انتقادی به حکومت عامل واگرایی مردم و روحانیت را رقم‌زده است.

۴-۳-۲-۲. **ربط مشکلات حکومت با روحانیت:** مردم باتوجه‌به حضور روحانیت در لایه‌های مدیریتی جامعه، مشکلاتی که در جامعه از طریق سیستم مدیریتی نظام رخ می‌دهد را به قشر روحانیت نسبت می‌دهند. از طرفی برخی مردم به دلیل مقایسه روحانیت در کشورهای همسایه و واردنشدن آنان در سیاست را عامل همگرایی با مردم می‌دانند.

۳-۳-۴. راهبردها

راهبردها همان کنش‌ها و واکنش‌هایی هستند که جامعه در مقابل پدیده محوری از خود به‌روز می‌دهد (کرسول، ۱۳۹۱، ص ۸۸). داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و اسناد موجود نشان می‌دهد که جامعه و قشر روحانیت به عنوان کنشگران اصلی تعامل مردم و روحانیت برای بهبود همگرایی، می‌توانند در سه حیطه واکنش‌های مهمی از خود به‌روز دهند:

مقاله‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	مفاهیم
راهبردها	فردی	کارآمدی	خدمات جهادی؛ کارآمدی طلاب؛ طیب دوار- سیاست و آگاهی سیاسی
		شبکه ارتباطی	ترتیب شبکه‌ای؛ حضور روحانیت در عرصه نیروسازی؛ ارتباط با همه اقشار
		اخلاق‌مداری	لزوم خودسازی؛ صادق‌بودن روحانیت؛ علم و پارسایی؛ اخلاق و تهذیب
		ارتباط مؤثر	ارتباط مستقیم خنثی‌کننده واگرایی؛ ارتباط زمینه فهم نیاز؛ ارتباط رودررو؛ ارتباط مستمر؛ نیاز به دانش مواجهه
	اجتماعی	نهادگرایی روحانیت	ظرفیت نهادگرایی اجتماعی غیرسازمانی حوزه
		تحول و نوآوری	لزوم احیای هویت دینی؛ تولید منزلت از طریق کارویژه روحانیت؛ تحول و نوآوری راهبرد همگرایی؛ ایجاد سازوکار تأمین معنویت مردم

مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد	مقوله‌ها
تبیین کارویژه‌های روحانیت در حکومت و عمومی برای مردم-آگاهی مردم از مسبب وضعیت؛ تصحیح رابطه روحانیت و حکومت	تبیین کارویژه‌های روحانیت		تبیین رسالت نهاد روحانیت؛ امکان بازتولید منزلت روحانیت؛ تبیین جایگاه در روند انقلاب؛ بازتعریف مرجعیت شیعه؛ بازنگری و اصلاح فعالیت‌های صورت گرفته
			حضور در عرصه‌های مرتبط با دین؛ بازسازی میدان ارتباط؛ اتصال به مردم از جهت تأمین مالی و برای مردم
تبیین رسالت نهاد روحانیت؛ امکان بازتولید منزلت روحانیت؛ تبیین جایگاه در روند انقلاب؛ بازتعریف مرجعیت شیعه؛ بازنگری و اصلاح فعالیت‌های صورت گرفته	تبیین رسالت و منزلت روحانیت	سازمانی	شناسایی تحولات؛ آینده‌پژوهی تحولات و نیازهای مردم؛ آماده‌سازی حوزه برای آینده
			بازنگری در ابواب فقه؛ راهگشایی روحانیت و حل مسائل اجتماعی و اقتصادی مردم؛ نهضت ارتباط و خدمت؛ تشخیص نیاز روز زمانه
			تجربه کاوی علمای بلاد؛ بازسازی رابطه استاد و شاگردی؛ توجه به تربیت و خلیقات در حوزه؛ آموزش تکنیک‌های ارتباطی؛ توانمندسازی طلاب برکنش در مناسبات روز؛ بازنگری در سیستم‌های آموزش، توزیع، مصرف حوزه علمیه؛ تقویت اسلام‌شناسی
آینده‌پژوهی	مسئله محوری	توانمندسازی روحانیت	

۴-۳-۱. فردی

عملکرد مطلوب و مفید افراد نشانه‌های از شایستگی افراد است. افراد با این ویژگی‌ها، که مطابق با انتظارات گروه رفتار کرده و در جهت تحقق خواسته‌ها و نیازهای آن تلاش می‌کنند، قابل اعتماد شده و نفوذ اجتماعی به دست می‌آورند (هولندر و جولیان^۱ ۱۹۶۹م، ص ۱۴۸)؛ از این روی راهبردهای فردی می‌تواند کمک بسزایی به همگرایی مردم و روحانیت، داشته باشد. در میان داده‌ها، از جمله راهبردهای فردی که به آن اشاره شده است به شرح ذیل می‌باشد:

۴-۳-۱-۱. **کارآمدی روحانیون:** یکی از عوامل واگرایی کارآمد نبودن طلاب برای جامعه است. اگر کارآمدی روحانیون برای جامعه ملموس باشد، تعامل و همگرایی ایجاد می‌شود؛ لذا خدمات جهادی و کمک روحانیون به جامعه در مشکلات و برهه‌های حساس، تأثیر شگرفی در ایجاد تعامل میان روحانیت و جامعه را در پی دارد.

۴-۳-۱-۲. **شبکه ارتباطی روحانیون:** روحانیون باید در اندیشه جذب حداکثری و شبکه‌سازی در جامعه، هم از جهت یافتن نیروهای مستعد برای ورود به حوزه‌های علمیه و هم نیروهای مردمی برای جریان‌سازی در میان مردم باشند. از سویی با ورود به عرصه مدارس و دانشگاه‌ها و گستره‌ای که انقلاب اسلامی برای فعالیت حوزه ایجاد کرده است، می‌توان به تربیت نیروهای مؤمن پردازند. این امر راهبرد بلندمدتی برای همگرایی مردم و روحانیت به شمار می‌آید.

۴-۳-۱-۳. **اخلاق‌مداری:** برخی صفات مانند قابلیت اعتماد، رفتار اخلاقی، خویش‌داری، مسئولیت‌پذیری، دفاع از آزادی، عدالت، برابری، صلح و انسانیت، افراد را جذاب، محبوب و قابل اعتماد برای رهبری می‌کند (برنز^۲، ۱۹۸۷ به نقل از سام دلیری، ۱۳۸۹). یکی از اموری که بزرگان دین به روحانیون سفارش می‌کردند، پارسایی و اخلاق‌مداری بوده و جهت مردمی‌بودن عالمان دین را علم و پارسایی آنها دانسته‌اند. اگر روحانی،

1. Hollander and Julian.
 2. Bronze.

اسلام‌شناس باشد و بالاترین درجه علمی را کسب کند، اما مذهب به اخلاق اسلامی نباشد، خطرناک و باعث ضربه‌زدن به دین می‌گردد. روحانیت از جهت تبلیغ معارف دینی، برای تأثیر کلام در جامعه باید صادق و عامل به حرف خود باشد. در این راستا مقام معظم رهبری می‌فرماید: «صدق یعنی این که گفتار انسان به وسیله عمل و کردارش تأیید شود. اگر ما مردم را به بی‌رغبتی به زخارف دنیا دعوت می‌کنیم، باید این معنا در عمل خود ما هم دیده شود. اگر ما مردم را به تلاش بی‌مزد و منت - در آن جایی که نظام احتیاج دارد - دعوت می‌کنیم، خود ما هم آن جایی که احساس می‌کنیم نظام و کشور اسلامی به تلاش ما نیازمند است، بدون دغدغه آن نیاز را برطرف کنیم و منتی بر کسی نگذاریم» (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۱۰/۲۷).

۳-۳-۳-۴-۱-۴. ارتباط مؤثر: افراد برای کسانی که دارای اعتبار هستند، احترام و عزت قایل‌اند و خود را به آنان مدیون و متعهد می‌دانند (چلبی، ۱۳۸۵، ص ۲۳). روحانیون باید شیوه مواجهه با مردم در دنیای پیچیده را بدانند تا همگرایی در بین مردم ایجاد شود. یکی از لوازم ارتباط مؤثر، حضور طلاب در بین مردم است که می‌تواند برکات فراوانی در پی داشته باشد. از جمله درک نیازهای واقعی مردم که با حضور پیاپی و رودررو با جامعه به دست می‌آید. رهبر انقلاب می‌فرماید: «مسجد، جلسه مذهبی، نشستن روبه‌روی مردم، دهان‌به‌دهان و نفس به نفس با مردم حرف‌زدن، یک نقش بی‌بدیل دارد و هیچ چیزی جای این را نمی‌گیرد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۸/۱۷).

۳-۳-۳-۴. اجتماعی

برخی داده‌ها اشاره به راهبردهایی دارد که ریشه در مسائل اجتماعی دارد، لذا در این بخش به راهبردهایی برگرفته از داده‌هایی می‌پردازیم که به مسائل اجتماعی اشاره دارد:

۳-۳-۳-۴-۱-۲-۳-۳-۴. نهادگرایی روحانیت: نفوذ اجتماعی برخلاف قدرت که مبتنی بر موقعیت سیاسی یا سازمانی، دارایی، ابزار سرکوب و امثال آن است، ریشه در منابعی دارد که از روابط اجتماعی نتیجه می‌شود (سام دلیری، ۱۳۸۹، ص ۷۶). وابسته‌نبودن حوزه به دولت می‌تواند زمینه بیان مشکلات و ظلم‌ستیزی را آسان نماید؛ از این رو می‌توان با

تقویت ظرفیت نهادگرایی روحانیون و جدایی از وابستگی و سازمانی شدن، به تعامل مردم و روحانیت کمک نمود. وقتی جامعه روحانیت را از خودشان دانسته و با نهادی مردمی روبرو شوند، زمینه همگرایی میان مردم و روحانیت ایجاد می‌شود.

۲-۲-۳-۳-۴. تحول و نوآوری در ارتباط و تبیین دین: لازمه پاسخ‌گویی به نیاز روز جامعه همراهی با تغییرات و تحولات اجتماعی می‌باشد؛ از این رو با روش و سبک نظام ارتباطی قدیم نمی‌توان با جامعه تعامل برقرار کرد و برای احیای هویت دینی در جامعه و همگرایی میان مردم و روحانیت به تحول و نوآوری نیازمندیم. روحانیت باید سازوکاری متناسب با تحولات برای تأمین معنویت جامعه در نظر گیرد تا منزلت و جایگاهشان در جامعه حفظ شود.

۳-۲-۳-۳-۴. تبیین کارویژه‌های روحانیت در جامعه: از دارنده موقیعت اجتماعی خاص، انتظار اجرای نوع خاصی از رفتار می‌رود. این انتظارات نسبت به دارندگان موقیعت‌های دیگر نظام اجتماعی متفاوت است (شارون،^۱ ۱۳۸۴). یکی از عوامل واگرایی مردم از روحانیت ندانستن وظایف و کارویژه‌های روحانیت در جامعه می‌باشد؛ از این رو باید سازوکاری طراحی گردد تا کارویژه‌های روحانیت در جامعه تبیین گردد و همچنین سطح انتظارات مردم معقول و متناسب با وظایف روحانیت تعریف گردد.

۴-۲-۳-۳-۴. بازسازی اتصال روحانیت با جامعه: در گذشته روحانیون از جهت مالی به مردم متصل بوده‌اند، همین امر، عامل ارتباط وثیق میان مردم و حوزه می‌گردید. از سویی بسترهای ارتباطی روحانیون نسبت به گذشته در جامعه کاهش یافته است، لذا لازم می‌آید با گسترش بسترهای ارتباطی و اتصال روحانیت با جامعه به بازسازی ارتباط میان جامعه و روحانیت روی بیاوریم تا به همگرایی و تعامل بهتر دست یابیم.

۳-۳-۳-۴. سازمانی

از منظر کارشناسان در میان عوامل همگرایی مردم و روحانیت، حوزه علمیه یکی از

1. Sharon.

مهم‌ترین عوامل در ایجاد تعامل میان جامعه با روحانیت به‌شمار می‌آید. با توجه به داده‌های موجود به راهبردهایی که مرتبط با سازمان حوزه می‌باشد اشاره می‌کنیم:

۴-۳-۳-۱. تبیین رسالت و منزلت روحانیت: نهاد حوزه با سیاست‌گذاری

صحیح می‌تواند طلاب را به سمت کنشگری فعال در جامعه سوق دهد. حوزه علمیه باید نقش روحانیون را در روند انقلاب مشخص نماید و الگویی در راستای رسالت طلاب تدوین نماید. رهبر انقلاب می‌فرماید: «آنچه برای ما روحانیون مهم است، این است که جایگاه خودمان را در روند انقلاب پیدا کنیم. بعد از انقلاب حرکت‌هایی خوبی در جهت فکری و کنشگری طلاب در زمینه تعامل با جامعه صورت گرفته است که می‌توان با بازنگری و رفع ایرادهای طرح‌های اجرا شده، به همگرایی مردم و روحانیت کمک نمود» (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۰۸/۲۰).

۴-۳-۳-۲. آینده‌پژوهی: لازم است که سازمان حوزه برای کنش‌گری مؤثر

طلاب در آینده جامعه، با آینده‌پژوهی در کلان‌روندهای مرتبط، نقش روحانیت را در تغییرات، تبیین و برنامه‌ریزی کند و روحانیت را برای تحولات احتمالی آماده نماید.

۴-۳-۳-۳. مسئله محوری: در برنامه‌ریزی کلان حوزه علمیه باید مسئله‌محوری

به‌عنوان راهبرد اصلی مورد توجه قرار گیرد. آموزش ابواب فقهی که مورد مطالعه طلاب قرار می‌گیرد باید بر اساس مسائل روز تنظیم گردد تا خروجی آن در جامعه مورد استفاده قرار گیرد. یکی از بسترهایی که روحانیون می‌توانند به مسائل روز جامعه دست پیدا کنند ارتباط مستقیم با مردم می‌باشد؛ لذا برای این مهم باید نهضت ارتباط و خدمت از درون حوزه به راه بیافتند تا هرچه بیشتر همگرایی مردم و روحانیت را شاهد باشیم.

۴-۳-۳-۴. توان‌مندسازی روحانیت: سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با

روحانیت می‌توانند به‌انحاء مختلف در تعامل مردم و روحانیت نقش مهمی داشته باشند. تجربه کاوی سیره علما و عوامل موفقیت آنان در تعامل با مردم، راهبردهای مناسبی در ایجاد همگرایی معرفی می‌نماید. از سویی آموزش طلاب در زمینه‌های اسلام‌شناسی، اخلاقی، تکنیک‌های ارتباطی و مسائل کاربردی روز می‌تواند در تعامل مردم و روحانیت نقش به‌سزایی داشته باشد.

۴-۳-۴. شرایط زمینه‌ای

منظور از شرایط زمینه‌ای عوامل خاصی هستند که منبث از پدیده‌محوری بوده و بر راهبردهای اتخاذ شده جامعه تأثیر می‌گذارند (کرسول، ۱۳۹۱، ص ۸۸). در پژوهش حاضر عمده عواملی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند در چهار محور مورد بررسی قرار گرفته است:

مفاهیم	مولفه‌ها	ابعاد	مقوله‌ها
مردمی شدن حکومت - دوری از موضع تهمت ؛ حفظ اصالت نقش روحانیت - عدم آمادگی برای مواجهه با افشار مختلف ؛ لزوم پاسخگویی به نیاز مردم ؛ کاهش مرجعیت معرفتی روحانیت -	عوامل سلب مقبولیت و مرجعیت	مقبولیت و مرجعیت اجتماعی	شرایط زمینه‌ای
وجود قله‌های معنویت عامل منزلت ؛ ایفای نقش در روند اجتماعی ؛ مسئولیت انبیا گونه ؛ مقبولیت عامل ارتباط مردم ؛ روحانیت نقطه اتکا؛ همنشینی قدرت و منزلت	عوامل ایجاد مقبولیت و مرجعیت		
عدم همراهی با تغییرات ؛ اصل تغییر در ارتباط ؛ تغییر نیاز منجر به تغییر ارتباط می‌شود ؛ تحول، طبیعت جامعه ؛ سنجه اشتباه از تعامل ؛ عالم به زمان بودن	پیامد تغییر	درک تغییرات	

مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد	مقوله‌ها
مدرنیتته عامل شکاف مردم و روحانیت ؛ توجه به تحولت جامعه در ارتباط مردم و روحانیت ؛ تغییر مناسبات اجتماعی	زمینه‌های تغییر		
تأثیر رشد فردگرایی در ارتباط	فردگرایی	تغییر در ساختار	
رشد عقلانیت ابزاری	عقلانیت ابزاری	نهادهای اجتماعی	
تربیت گلخانه‌ای ؛ عدم تناسب نظام آموزشی حوزه با ایفای نقش در روندهای اجتماعی ؛ سازمان واره شدن باعث تضعیف نظام آموزش و پژوهش ؛ عدم مخاطب‌شناسی ؛ عدم مدیریت تربیتی ؛ فقدان آموزش اخلاقی	پیامدهای ضعف نظام آموزش	ضعف نظام آموزش	
ضرورت تجهیز به لوازم منزلت ساز ؛ عدم تدوین دانش و آموزش در کارویژه‌های روحانیت	ضرورت تدوین نظام آموزش		

۳-۴-۱. مقبولیت و مرجعیت اجتماعی

پذیرش اجتماعی، منبعث از تعامل مردم و روحانیت و نشان‌دهنده مقبولیت در اجتماع می‌باشد. به طور کلی مقبولیت و مرجعیت روحانیت در جامعه می‌تواند در راهبردها همگرایی با جامعه تأثیر به‌سزایی داشته باشد؛ از این رو لازم می‌آید زمینه‌های ایجاد و سلب مقبولیت و مرجعیت مورد بررسی قرار گیرد. از جمله زمینه‌های ایجاد مرجعیت، می‌توان به ایفای نقش طلاب در روندهای اجتماعی، اتکای مردم به

روحانیت در مشکلات، وجود قله‌های معنویت در علمای شیعه و مسئولیت انبیاء گونه روحانیت اشاره کرد. از سویی برای زمینه‌های سلب مرجعیت و مقبولیت می‌توان به مواردی از قبیل؛ در معرض تهمت قرار گرفتن برخی طلاب، حفظ نکردن اصالت روحانیت توسط طلاب، آماده‌نبودن برای مواجهه با مشکلات و مسائل جامعه اشاره کرد.

۲-۴-۳-۴. درک تغییرات

در رنسانس یکی از علت‌های سقوط کلیساها را، مقابله با مدرنیته و عدم درک تغییرات موجود آن زمان بر شمرده‌اند؛ لذا اصل فهم تغییرات موجود و توجه به عدم ثبوت بسترهای تعامل می‌توان نوع نگاه ما برای اتخاذ راهبردها را تغییر دهد. از این جهت ضرورت درک مدرنیته و تحولات جامعه و اثر آنها در مناسبات اجتماعی به وضوح دیده می‌شود؛ بنابراین با درک صحیح تغییرات و تحولات نوع ارتباط هم تغییر می‌کند.

۳-۴-۳-۴. تغییر در ساختار نهادهای اجتماعی

با ورود مدرنیته در جهان، سرعت تحولات در جامعه افزایش یافته و باعث تغییر در ساختار نهادهای اجتماعی شده است؛ از همین رو با تغییر برخی ساختارها جایگاه روحانیت در نهادهای اجتماعی مورد خدشه قرار می‌گیرد. عواملی مانند رشد فردگرایی و عقلانیت ابزاری، تأثیر به‌سزایی در نهادهای اجتماعی داشته و تبع آن باعث تغییر ارتباطات و مناسبات اجتماعی گردیده است.

۴-۴-۳-۴. ضعف نظام آموزش

از جمله زمینه‌های مؤثر در واگرایی مردم و روحانیت، ضعف نظام آموزش حوزه‌های علمیه می‌باشد. تربیت تک‌بعدی اکثر طلاب، زمینه تعامل با جامعه را کاهش داده و باعث رشد تک‌بعدی و عدم مخاطب‌شناسی صحیح روحانیون گردد.

۴-۳-۵. شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر عوامل کلی هستند که بر انتخاب راهبردها توسط اعضاء اجتماع تأثیر می‌گذارند (کرسول، ۱۳۹۱).

مفاهیم	مولفه‌ها	ابعاد	مقوله‌ها
شرایط مداخله‌گر	وجود جبهه فراگیر مقابل روحانیت؛ نقشه استعمار منزوی کردن روحانیت	جبهه فراگیر علیه روحانیت	حضور جبهه
	بزرگ کردن خطای روحانیت - تبلیغات علیه روحانیت	تخریب روحانیت	مقابل
	رسانه‌ای شدن جامعه - ایجاد الگوهای سلبریتی رسانه‌ای در تبلیغ دین	جامعه رسانه‌ای	تأثیرات و ظرفیت‌های رسانه‌ای
	مدیریت افکار جامعه توسط رسانه‌های ضد روحانیت؛ حمله رسانه‌ای	حمله رسانه‌ای	
	تأثیرات بیش‌تری و ارزشی		تصمیم‌سازی در
	نقش نفوذ در لایه میانی روحانیت		لایه مدیریت
	تصور اشتباه از تاریخ ارتباط مردم و روحانیت؛ تحلیل غلط از عوامل واگرایی -	بازنمایی از تعامل مردم و روحانیت	رصد صحیح وضعیت موجود

با توجه به پژوهش حاضر از عمده‌ترین شرایط مداخله‌گر می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۴-۳-۵-۱. حضور جبهه مقابل: پس از انقلاب با ایستادگی جمهوری اسلامی ایران مقابل نظام سلطه، آنان از تمام ظرفیت‌های رسانه‌ای، نظامی و تمدنی خود برای مقابله با نظام جمهوری اسلامی استفاده کردند. از سویی با توجه به اینکه گفتمان دینی پشتوانه انقلاب قرار داشت، توان خود را در تخریب دین و مبلغان دینی به کار بردند. با تبلیغات گسترده علیه روحانیت سعی در منزوی کردن این قشر دارند. مستکبران خطر حضور روحانیت را حس کرده و تخریب این قشر را قبل از انقلاب آغاز نمودند. امام خمینی علیه السلام در این راستا می‌فرماید: «نقشه کشیدند که روحانیت را مبتدل کنند پیش ملت. آقا اینها به واسطه نقشه‌ای که خارج ریخته بود، آخوند را همچو کرده بودند که آخوند نمی‌توانست نفس بکشد. آخوند در نظر مردم همچو شده بود که سوار اتومبیلش نمی‌کردند! جدا کردند از مردم روحانیت را؛ منتها نقشه‌شان نگرفت» (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۶، ص ۴۴)؛ از این رو می‌توان حضور جبهه فراگیر مقابل روحانیت را مداخله‌گر جدی در همگرایی مردم و روحانیت دانست.

۴-۳-۵-۲. تأثیرات و ظرفیت‌های رسانه‌ای: تأثیرگذاری رسانه‌ها در نگرش مردم در زمینه‌های مختلف غیرقابل اغماض می‌باشد. با فراگیری رسانه و رسانه‌ای شدن جامعه و با توجه به تسلط دشمن بر فضای غالب رسانه‌ای، افکار جامعه را مدیریت کرده و با فضا سازی علیه روحانیت در تعامل این گروه با جامعه خلل ایجاد می‌کند. با توجه به این نکته تأثیرات رسانه‌ای، عامل مداخله‌گر در همگرایی مردم و روحانیت دانست.

۴-۳-۵-۳. تصمیم‌سازی سیاسی توسط بخشی از روحانیت: لایه میانی حاکمیت نقش غیرمستقیم در ایجاد کنش‌های جامعه ایفا می‌کند؛ بدین ترتیب گاهی روحانیت به‌طور مستقیم در جایگاه کنشگری نمی‌باشند، ولی جزء افراد تصمیم‌ساز و کنش‌ساز قرار می‌گیرند و این یک نوع تعامل غیرمستقیم با مردم لحاظ می‌شود و به عنوان لایه‌ای از مداخله‌گری در همگرایی روحانیت با مردم جامعه قلمداد شود.

۴-۳-۵-۴. عدم رصد صحیح وضعیت موجود: درک وضعیت موجود تعامل

مردم و روحانیت و تعیین شاخص‌های تعامل که در مقوله محوری مورد بحث قرار گرفت، می‌تواند در اتخاذ راهبردها تأثیرگذار باشد. تحلیل غلط از عوامل تعامل حداکثری میان مردم و روحانیت می‌تواند مداخله جدی در اتخاذ راهبردها و ایجاد همگرایی داشته باشد.

۴-۳-۶. پیامدها

در رویکرد داده‌بنیاد پیامدهای نتایج قصد شده یا قصد نشده حاصل از به کارگیری و اتخاذ راهبردها هستند (کرسول، ۱۳۹۱، ص ۸۸). بر اساس داده‌های موجود پیامدهای حاصل از راهبردها موجود به شرح ذیل می‌باشند:

مقوله‌ها	ابعاد	مولفه‌ها	مفاهیم
پیامدها	بقای روحانیت	حضور و ایفای نقش	بقای روحانیت پیامد همگرایی؛ کم‌رنگ شدن حضور روحانیت در انتخابات سیاسی
	دوام و حراست از انقلاب	نگهبان انقلاب	دوام انقلاب پیامد همگرایی؛ مسئولیت حراست از نظام اسلامی
	حفظ سرمایه اجتماعی	همدلی مردم و روحانیت	ارتباط سبب تبیین شرایط؛ همدلی مردم؛ واگرایی عامل ضربه‌پذیری جامعه
	بسترسازی زمینه حضور دولت جهانی	بسترسازی	همدلی و همگرایی شرط ظهور
	جامعه دینی	اقامه دین	اقامه دین؛ جامعه اسلامی پیامد تعامل صحیح
	ایجاد طراوت و نوآوری در شعائر دینی	تنوع و جذابیت شعائر دینی	ایجاد طراوت و تنوع فرهنگی

۴-۳-۶-۱. **حیات روحانیت:** همه اقشار و نهادها موجود در جامعه برای زنده بودن خود، نیاز به منزلت اجتماعی و جریان گفتگویی می‌باشند، در نتیجه در صورت تعامل با مردم بقای آن قشر و نهاد تضمین می‌شود؛ بنابراین می‌توان یکی از پیامدهای تعامل مردم و روحانیت را بقای نهاد روحانیت در جامعه دانست.

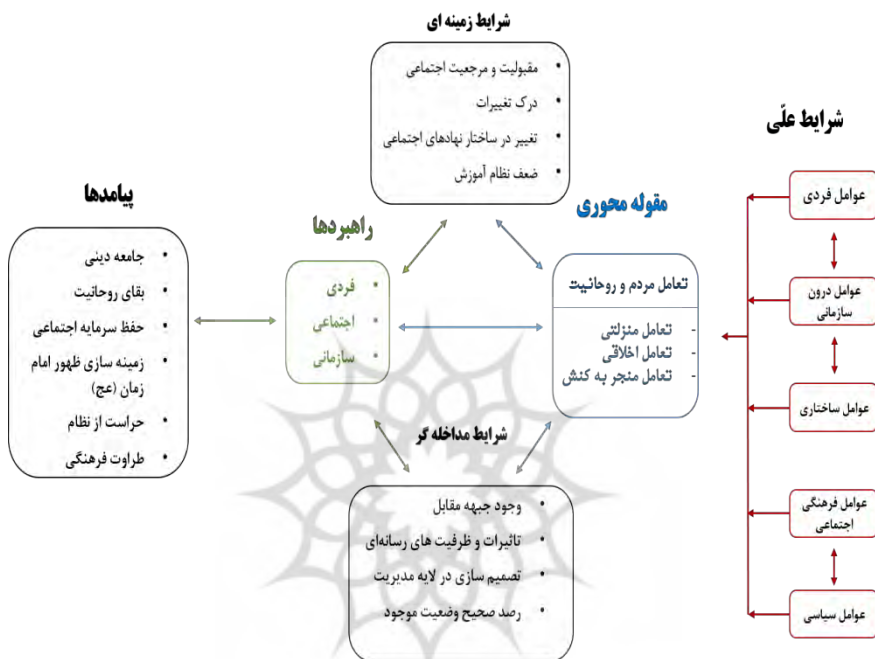
۴-۳-۶-۲. **حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی:** سرمایه اجتماعی یکی از مسائل مهم و قابل توجه برخی مصاحبه‌شوندگان جامعه‌شناس محسوب شده و در پی آن عواملی که به انسجام جامعه می‌انجامد، مورد توجه همه نظام‌ها قرار دارد. یکی از عوامل که قدرت بالایی که در ایجاد سرمایه اجتماعی دارد، نهاد دین می‌باشد؛ از این رو تعامل مردم و روحانیت می‌تواند به رونق دین در جامعه کمک شایانی نماید و در نتیجه باعث افزایش سرمایه اجتماعی در جامعه گردد.

۴-۳-۶-۳. **جامعه دینی:** با نگاه به تعامل مردم و روحانیت در طول تاریخ، برهه‌هایی که همگرایی و تعامل بیشتری میان مردم و روحانیت وجود داشته، گفتمان دینی در جامعه گسترش یافته و کنش‌های عموم جامعه به سمت هنجارهای شریعتی حرکت کرده است؛ از این رو یکی از پیامدهای مهم تعامل مردم و روحانیت ترویج گفتمان دینی در جامعه و حرکت مردم به سمت تحقق جامعه دینی می‌باشد.

۴-۳-۶-۴. **بسترسازی زمینه حضور دولت جهانی:** یکی از شرایط ظهور همدلی بین شیعیان و محبان حضرت می‌باشد و امام مهدی علیه السلام در توفیق خود به شیخ مفید چنین می‌فرماید: «اگر شیعیان ما - که خداوند آنان را بر اطاعتش توفیق عنایت فرماید - در وفای به عهدی که برعهده آنان است، یکدل می‌شدند، میمنت ملاقات با ما از آنان به تأخیر نمی‌افتاد و سعادت دیدار ما زودتر نصیبشان می‌گشت» (طبرسی، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۳۱۵)؛ دیداری بر مبنای شناختی راستین ... (برنز، ۱۹۸۷ به نقل از سام دلیری، ۱۳۸۹). تعامل مردم و روحانیت زمینه همدلی مردم را در پی دارد و می‌تواند زمینه‌ساز ظهور امام زمان علیه السلام واقع گردد.

۴-۳-۶-۵. **ایجاد طراوت و تنوع فرهنگی مطلوب:** همگرایی مردم و روحانیت

میزان گرایش به دین را در جامعه افزایش می‌دهد. با رشد فرهنگ و ایجاد جامعه دینی، تحولات و تغییرات موجود در جامعه، ایجاد طراوت و تنوع فرهنگی را در جامعه رقم می‌زند و شعائر دینی رنگ و بوی جدیدی به خود می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

ایجاد همگرایی میان مردم و روحانیت از ابعاد مختلفی برخوردار می‌باشد؛ لذا فقط صرف نگاه به راهبردها نمی‌تواند در همگرایی مؤثر افتد. تعاریف متعددی از همگرایی و نوع نگاه برخی افراد به روحانیت و تعامل آنها با جامعه در مسیر تدوین راهبردها، ریشه‌یابی عوامل و زمینه‌های تأثیرگذاری، نقش به‌سزایی دارد. با نگاه به عوامل و بررسی دقیق باید به سمت بی‌اثر کردن این علل و یا تقویت علت‌های همگرایی حرکت نمود. از طرفی زمینه‌هایی در واگرایی و یا همگرایی مؤثر است که لازم است اثر زمینه‌های واگرایی خنثی و همچنین زمینه‌های همگرایی را تقویت نمود. برخی شرایط

در تعامل مردم و روحانیت مداخله دارند و نمی‌توان فارغ از توجه به این شرایط، به همگرایی دست یابیم؛ از این رو لازم می‌آید ابعاد مختلفی در جامعه و مسائل روز مردم و روحانیت بررسی گردد و با نگاه همه‌جانبه و به کارگیری راهبردهای صحیح، نتیجه مطلوب را به دست آوریم.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. اداره کل مطالعات دفاعی وزارت دفاع. (۱۳۸۶). سنجش میزان منزلت اجتماعی نظامیان ایران.
۲. استراوس، انسلم؛ کرین، جولیت. (۱۹۹۸م). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. تهران: نشر نی.
۳. چلبی، مسعود. (۱۳۸۵). تحلیل اجتماعی در فضای کنش (چاپ اول). تهران: نشر نی.
۴. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۰/۸/۲۰). بیانات در دیدار با جمعی از روحانیون استان کرمان. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری <https://b2n.ir/t38392>.
۵. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۴/۱۰/۲۷). بیانات در دیدار با جمعی از روحانیون. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری. <https://b2n.ir/d65810>.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۵/۸/۱۷). بیانات در دیدار با روحانیون استان سمنان. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری. <https://b2n.ir/d72684>.
۷. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۳/۰۶/۱۵). آبروی هزار ساله روحانیت، موجب گرایش مردم به انقلاب اسلامی. حوزه و روحانیت، پیشخوان شماره ۳۸، صص ۱۴۷-۱۵۲. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری. <https://b2n.ir/u81772>.
۸. دوورژه، موریس. (۱۳۶۹). جامعه‌شناسی (مترجم: ابوالفضل قاضی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. دوچ، مورتون. (۱۳۹۵). نظریه‌ها در روانشناسی اجتماعی (مترجم: مرتضی کتبی). تهران: دانشگاه تهران.
۱۰. سالاری‌فر، محمدرضا؛ آذربایجانی، مسعود؛ موسوی اصل، سیدمهدی؛ عباسی، اکبر و کاویانی، محمد. (۱۳۹۶). روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی. تهران: سمت.

۱۱. سام دلیری، کاظم. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر کاهش نفوذ اجتماعی روحانیت در ایران. پایان نامه دکترا. تهران: دانشکده علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس.
۱۲. شارون، جونل. (۱۳۸۴). ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.
۱۳. طبرسی، احمد بن علی. (۱۳۶۱). الاحتجاج علی اهل اللجاج (ج ۲، مصحح: محمدباقر موسوی خراسان). مشهد: المرّتی.
۱۴. عیسی‌نیا، رضا. (۱۳۸۸). درآمدی بر الزامات تحول در حوزه علمیه روحانیت تهدیدها و فرصت‌ها (چاپ اول). قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی.
۱۵. غلامی، رضا. (۱۳۷۹). مانیفست روحانیت (چاپ اول) تهران: مرکز مطالعات و انتشارات آفتاب توسعه.
۱۶. کرسول، جان. (۱۳۹۴). پویش کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت‌پژوهی، پدیدارشناسی، نظریه داده بنیاد، قوم‌نگاری، مطالعه موردی) (مترجمان: حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی، چاپ چهارم). تهران: انتشارات صفار و اشراقی.
۱۷. موسوی خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۸). صحیفه امام (ج ۶ و ۱۹). تهران. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله.
۱۸. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر طرح‌های ملی. (۱۳۸۰). ارزش‌ها و نگرش ایرانیان. تهران: دفتر انتشارات طرح پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها.
۱۹. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر طرح‌های ملی. (۱۳۸۲). ارزش‌ها و نگرش ایرانیان موج دوم. تهران: دفتر انتشارات طرح پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها.
۲۰. هولندر، ادوین. (۱۳۷۸). روان‌شناسی اجتماعی: رهبری و قدرت، تاثیرات ارتباط جمعی، افکار عمومی و فعالیت سیاسی (مترجم: احمد رضوانی، ویراستار: جواد طهوریان). مشهد: انتشارات به نشر وابسته به آستان قدس رضوی.

References

* The Holy Quran

1. Chalabi, M. (1385 AP). *Social analysis in action space* (1st Ed.). Tehran: Ney Publications. [In Persian]
2. Creswell, J. (1394 AP). *Qualitative survey and research design: choosing among five approaches (narrative studies, phenomenology, grounded data theory, ethnography, case study)* (Danaeifard, H., & Kazemi, H, Trans.) (4th Ed.). Tehran: Safar and Eshraghi Publications. [In Persian]
3. Deutch, M. (1395 AP). *Theories in social psychology* (Katbi, M, Trans.). Tehran: University of Tehran. [In Persian]
4. Duverge, M. (1369 AP). *Sociology* (Ghazi, A, Trans.). Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
5. *General Department of Defense Studies of the Ministry of Defense*. (1386 AP). Measuring the social status of Iran's military. [In Persian]
6. Gholami, R. (1379 AP). *Clergy Manifesto* (1st Ed.) Tehran: Aftabe Tose'eh Studies and Publications Center. [In Persian]
7. Hollander, E. (1378 AP). *Social psychology: leadership and power, the effects of mass communication, public opinion and political activity* (Rezvani, A, Trans.). (Tahourian, J, Ed.). Mashhad: Publications affiliated to Astan Quds Razavi. [In Persian]
8. Isaniya, R. (1388 AP). *An introduction to the requirements of transformation in the Islamic seminary, threats and opportunities* (1st Ed.). Qom: Islamic Culture and Sciences Academy. [In Persian]
9. Khamenei, S. A. (06/15/2013 AP). The thousand-year-old reputation of the clergy is the cause of the people's tendency towards the Islamic revolution. *Howzeh and Clergy, Pishkhan*, 38, pp. 147-152. From: Supreme Leader's Information Website. <https://b2n.ir/u81772>. [In Persian]
10. Khamenei, S. A. (10/27/1374 AP). *Statements in a meeting with a group of clerics*. From: Supreme Leader's Information Website. <https://b2n.ir/d65810>. [In Persian]

11. Khamenei, S. A. (17/8/1385 AP). *Statements in the meeting with the clerics of Semnan*. From: Supreme Leader's Information Website. <https://b2n.ir/d72684>. [In Persian]
12. Khamenei, S. A. (20/8/1370 AP). *Statements in a meeting with a group of clerics of Kerman*. From: Supreme Leader's Information Website. <https://b2n.ir/t38392>. [In Persian]
13. Ministry of Culture and Islamic Guidance, Office of National Plans. (1380 AP). *Values and attitude of Iranians*. Tehran: Publication Office of the National Survey of Values and Attitudes. [In Persian]
14. Ministry of Culture and Islamic Guidance, Office of National Plans. (1382 AP). *Values and attitudes of Iranians of the second wave*. Tehran: Publication Office of the National Survey of Values and Attitudes. [In Persian]
15. Mousavi Khomeini, R. (1378 AP). *Sahifeh Imam* (Vol. 6 &19). Tehran. Imam Khomeini's Works Preparation and Publications Institute. [In Persian]
16. Salarifar, M. R., & Azarbayejani, M., & Mousavi Asl, S. M., & Abbasi, A., & Kaviani, M. (1396 AP). *Social psychology with an attitude towards Islamic sources*. Tehran: Samt. [In Persian]
17. Sam Daliri, K. (1389 AP). *Investigating factors affecting the reduction of the social influence of the clergy in Iran*. PhD thesis. Tehran: Faculty of Political Sciences, Tarbiat Modares University. [In Persian]
18. Sharon, J. (1384 AP). *Ten questions from the point of view of sociology* (Sabouri, M, Trans.). Tehran: Ney Publications. [In Persian]
19. Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Fundamentals of qualitative research: techniques and stages of generating grounded theory*. Tehran: Ney Publications. [In Persian]
20. Tabarsi, A. (1361 AP). *Al-Ihtijaj Ala Ahle al-Lujaj* (Vol. 2, Mousavi Khersan, M. B, Ed.). Mashhad: Al-Mortaza. [In Persian]